

VESTLUSED LOTMANIGA

BIBLIOTHECA LOTMANIANA

SARJA KOLLEGIUM

Irina Belobrovtseva (Tallinna Ülikool)

Kalevi Kull (Tartu Ülikool)

Tatjana Kuzovkina (Tallinna Ülikool)

Mihhail Lotman (Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool)

Igor Pilštšikov (Tallinna Ülikool, California Ülikool Los Angeleses)

Peeter Torop (Tartu Ülikool)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Merit Rickberg (Tallinna Ülikool)

Boriss Uspenski (Vene Riikliku Teadusülikooli Kõrgem
Majanduskool)

Tallinna Ülikool

VESTLUSED LOTMANIGA

Koostanud ja toimetanud
Marek Tamm

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Tallinn 2022

Bibliotheca LOTMANIANA

Bibliotheca Lotmaniana
Vestlused Lotmaniga
Koostanud ja toimetanud Marek Tamm

Tõlkinud Maria-Kristiina Lotman, Lauri Eesmaa, Katrin Hallas,
Kadri Kehayova, Marianne Mikko, Jüri Ojamaa, Margus Ott, Eduard
Parhomenko, Liisi Rünkla, Anu Saluäär, Mari Tarvas, Külliki Tohvri,
Peeter Torop

Fotod: Tallinna Ülikooli Juri Lotmani semiootikavaramu,
Ørjan Deisz, Ülo Josing, Marianne Mikko (Eesti Päevalehe arhiiv),
Malev Toom

Keeleliselt toimetanud Krista Mõisnik
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© Tallinna Ülikooli Juri Lotmani semiootikavaramu
Autoriõigus (tõlge): Maria-Kristiina Lotman, Lauri Eesmaa,
Katrin Hallas, Kadri Kehayova, Marianne Mikko, Jüri Ojamaa,
Margus Ott, Eduard Parhomenko, Liisi Rünkla, Anu Saluäär,
Mari Tarvas, Külliki Tohvri, Peeter Torop
Autoriõigus (koostamine ja sissejuhatus): Marek Tamm, 2022
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2022

ISSN 1736-9185
ISBN 978-9985-58-920-5

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Lotman <i>in live</i> . Sissejuhatuseks (Marek Tamm).	9
Kirjandusteaduse täpsusest. Jutuajamine J. M. Lotmaniga	25
Strukturalism ja filmikriitika. Küsimustik	33
„Meile on kõik hädavajalik...“	38
Maailmataju	42
Intervjuu Juri Lotmaniga kevadel 1978.	44
Saatuse aabits	52
Kuidas mõista kunsti?	61
Noorte Hääle lugejate küsimustele vastab Tartu Riikliku Ülikooli väliskirjanduse kateedri professor filoloogiadoktor Juri Lotman	70
Hindamatutest väärtustest	80
Meil oli külas Juri Mihhailovitš Lotman.	91
Professor Lotman küsib.	96
„Ennustamiskatsed on huvitavad vaid sel määral, kuivõrd nad ei osutu tõeks“	121
Kultuuriajalugu: liikumine tuleviku poole	135

Intervjuu Juri Lotmaniga Helsingis juunis 1987	149
Kultuur – pidevalt kasvav märgisüsteem	159
Semiootika objekt on kultuur.	170
Intellektuaali tulevikutöö	174
Keelte kooselu.	179
Kui sa ületad jõe. Vestlus professor Juri Lotmaniga	186
Ja vähem sensatsioonil!.	190
Intelligentsuse geograafia: probleemi eskiis (arutelu Tartu ülikoolis)	195
Pole sellist ametikohta nagu puškinist	222
Vastab Juri Lotman	231
Intervjuu Juri Lotmaniga 11. mail 1989	256
Kuus küsimust kultuuri semiootilisest analüüsist.	269
Pilguheit Juri Lotmani maailma.	278
Vita Aeterna intervjuu.	285
Südametunnistuse rehabiliteerimine.	297
Vestlus vabamürlusest valgustuse valguses	303
Vestlused professor Lotmaniga	320
„Rääkides tänapäevast, ütlen ma seda...“	333
Mittejuhtunu lugu on suur ja väga tähtis ajalugu	347

Viimnepäev leiab Venemaal aset sagedasti, ütleb professor Lotman	354
Vastused Literaturnaja Gazeta korrespondendile	363
Vestlus Juri Lotmaniga elu ja evolutsiooni semiootikast	366
„Meie ees on vaid üks valik, kas elada ohtlikus maailmas või elada vanglas“	389
Tartu koolkonna saatusest	398
Kõnelus ruumist.	422
Linn ja aeg	430
„Meile on kõik hädavajalik. Üleliigset maailmas pole...“	442
Ettearvamatu lävel	446
Nimeloend.	461

LOTMAN IN LIVE

SISSEJUHATUSEKS

Marek Tamm

„Intervjuu pole minu žanr,“ tunnistas Juri Lotman ajalehele *Nezavissimaja Gazeta* 1991. aasta suvel (lk 333).¹ Tõepoolest, nii mõnedki Lotmanit hästi tundnud inimesed on öelnud, et ta ei armastanud üleliia intervjuusid jagada, kui ehk elu viimased aastad välja arvata. Ta pidas küll oluliseks teaduse populariseerimist, ent pigem artiklite, esinemiste, õpikute, teleloengute, mitte intervjuude vormis. Kummati on Lotmani intervjuupärand üllatavalt mahukas ja sisukas. Praeguste teadmiste järgi sisaldab see üle neljakümne vestluse, mitmed neist väga põhjalikud. Käesolevas teoses on kõik Lotmani teadaolevad intervjuud esimest korda ühtede kaante vahele korjatud.

Raamatu koostamise peamine ajend oli soov tabada Lotmani elavat mõtet, näha teda spontaanselt arutlemas, oma vaateid selgitamas. Kuigi Lotmani kirjapärand on hiiglaslik, üle 20 raamatu ja poole tuhande artikli – tema tööde seni kõige esinduslikum väljaanne üheksas köites hõlmab u 6000 lehekülge² –, siis moodustab see tema loomingust

---

¹ Siin ja edaspidi on intervjuude tsiteerimisel viidatud siinse väljaande leheküljele.

² Ю. М. Лотман, *Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века)*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ 1994; Ю. М. Лотман, Пушкин: Биография писателя.

ometi vaid väikese osa, sest kõige rohkem aega ja energiat kulutas Lotman loengutele, seminaridele ja ettekannetele. Kuni 1980. aastate keskpaigani õpetas ta vähemalt kümme tundi nädalas, sh 1960.–1970. aastatel oli koormus tavaliselt 12–14 tundi nädalas.³ „Minul tekivad reeglina mõtted sellel ajal, kui ma räägin,“ tunnistab ta ise ühes intervjuus (lk 82). Paljud on meenutanud, et nii lektori kui vestluspartnerina oli Lotman ületamatu, seda nii oma hea mälu, laia eruditsiooni, jutustamisande, kiire reageerimise, huumorimeele kui ka diskreetsuse poolest. Mihhail Lotman on nentunud,

---

Статьи и заметки (1960–1990). «Евгений Онегин»: Комментарий. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 1995; Ю. М. Лотман, О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Статьи и исследования. Заметки, рецензии, выступления. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 1996; Ю. М. Лотман, Карамзин: Сотворение Карамзина. Статьи и исследования 1957–1990. Заметки и рецензии. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 1997; Ю. М. Лотман, О русской литературе: Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 1997; Ю. М. Лотман, Об искусстве: Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Статьи, заметки, выступления (1962–1993). Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 1998; Ю. М. Лотман, Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 2000; Ю. М. Лотман, История и типология русской культуры: Семиотика и типология культуры. Текст как семиотическая проблема. Семиотика бытового поведения. История литературы и культуры. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 2002; Ю. М. Лотман, Воспитание души: Воспоминания. Беседы. Интервью. В мире пушкинской поэзии (сценарий). Беседы о русской культуре: Телевизионные лекции. Санкт-Петербург: Искусство–СПБ 2003.

³ Любовь Киселева, Академическая деятельность Ю. М. Лотмана в Тартуском университете. – *Slavica Tergestina* 1996, 4, lk 10.

et tema isa „kirjalikud tekstid on kahvatu vari sellest, kuidas ta rääkis“.⁴

Kahjuks on aga Lotmani suuline pärand praeguseks pea püüdmatult kadunud. Kui välja arvata 33 väga hinnalist teleloengut sarjas „Vestlusi vene kultuuriloost“ (1986–1992), mõned põgusad ülesastumised televisioonis ja üks elulõpul videosse võetud aulaloeng, siis ei ole meil teadaolevalt rohkem Lotmani suulise esinemise videosalvestusi – mitte ühtegi ülikooliloengut, ettekannet, vestlust ega seminari. Teisisõnu, me saame tänapäeval suhelda Lotmaniga pea ainult tekstide vahendusel; nende taga seisev elav isiksus jääb aga raskesti tabatavaks. Selles olukorras pakuvad intervjuud hinnalist, isegi kui kahvatut aseainet; kuigi needki on kirjalikud tekstid, on nad sündinud suulisest vestlusest ja suudavad parimatel hetkedel tabada Lotmani loovat mõtet, neid momente, kus kõneleja jõuab endalegi ootamatute järelduste või ülestunnistusteni. Peeter Torop, kes on teinud Lotmaniga kaks pikemat trükis ilmunud intervjuud, on meenutanud, et ta valmistas küll mõned küsimused juba kirjalikult ette, kuid Lotman võis sattuda kiiresti hoogu ja vestlus suunduda ettearvatutele radadele.⁵ Need improviseeritud hetked ongi kindlasti intervjuude kõige hinnalisem osa.

Kuid „Vestlused Lotmaniga“ võib olla samuti käepärane teejuht Tartu õpetlase elu- ja loomeilma, omalaadi mõtteline täiendus Mihhail Lotmani koostatud „Jalutuskäikudele Lotmaniga“ (2011), mis koondab peamiselt autobiograafilist ja

⁴ Mihhail Lotman, Saateks. – Jalutuskäigud Lotmaniga. Koost. Mihhail Lotman. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2011, lk 9.

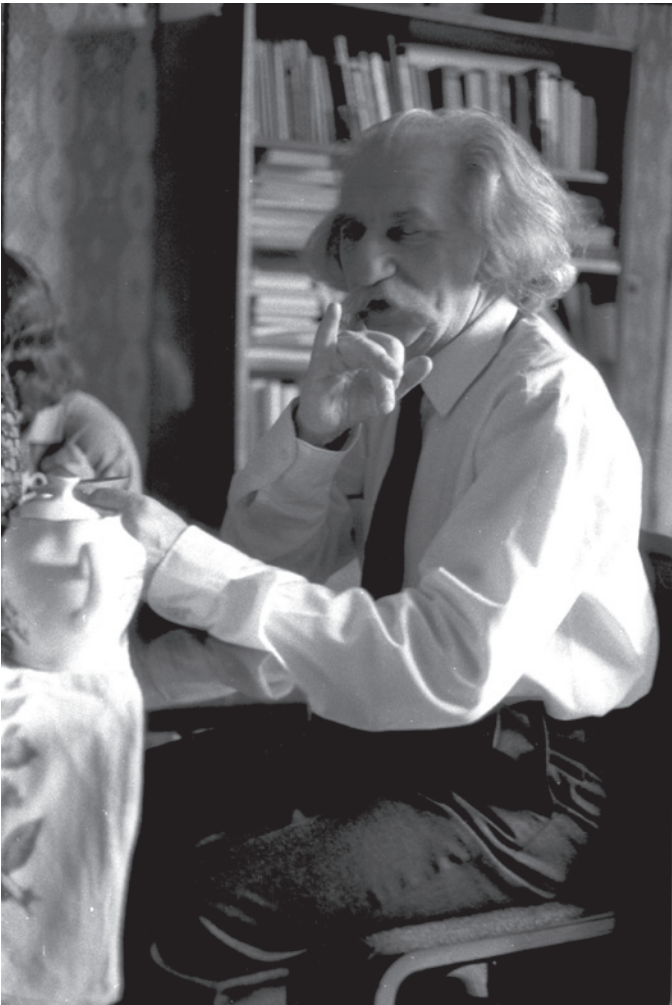
⁵ Peeter Toropi e-kiri siinkirjutajale, 20.11.2021.

memuaristlikku ainet Lotmani enda ja tema sugulaste ning lähedaste kolleegide sulest.⁶ Sest suur osa intervjuudest on pühendatud Lotmani teadustöö, tema uurimishuvide, akadeemiliste eeskujude ja peamiste seisukohtade tutvustamisele. Kohati palju ligipäasetavamal moel kui oma teistes tekstides võtab Lotman kokku olulisemaid tõdemusi, milleni ta oma elus ja loomingus on jõudnud. Samuti paotavad vestlused ust Lotmani ühiskondlikku mõttemaailma, eriti 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. On hästi teada, et Lotman ei armastanud teha poliitilisi avaldusi, vaid eelistas kõnelda kultuurist ja teadusest, seda eriti nõukogude perioodil, kus alati oli oht ennast või oma kolleege löögi alla seada. Alles perestroikaaeelses nõukogude ajakirjanduses kujunes Lotmanist hinnatud avalik intellektuaal, kes võttis nii artiklites kui ka intervjuudes sõna ühiskondlik-poliitiliste arengute üle Nõukogude Liidus üldiselt ja Eestis konkreetselt.⁷

Lotman andis intervjuusid kasvavas tempos. Teadaolevalt esimene ajakirjanduses avaldatud vestlus pärineb tema esimese välisreisi päevilt, 1966. aastal toonasesse Tšehhoslovakkiasse (Brnosse ja Prahasse). See lühike vestlus nimekate tšehhi kirjandusteadlastega (lk 25–32) jäi mitmeks aastaks ainsaks ilmunud intervjuuks. 1972. aastal järgnes kirjalik vastus Itaalia filmiajakirja Bianco e nero saadetud

⁶ Jalutuskäigud Lotmaniga.

⁷ Vt Николай Поселягин, Елена Струкова, Лотман в перестроечной прессе (1986–1992). – Случайность и непредсказуемость в истории культуры: Материалы Вторых Лотмановских дней в Таллинском университете (4–6 июня 2010 г.). Редактор-составитель И. А. Пильщиков. Таллинн: Издательство ТЛУ 2013, lk 533–554.

Juri Lotman 1988. aastal oma kodus. Malev Toomi foto

küsimustele strukturalistlikust filmikriitikast (lk 33–37). Esimene venekeelne intervjuu ilmus kahes jaos Tallinna ajalehes Molodjož Estonii 1974. aasta kevadsuvel, ent tegemist polnud kahekõnega, vaid vestlusringiga, kus osales teisigi eesti ja vene teadlasi (lk 38–43). Esimese pikema intervjuu tegi Lotmaniga 1978. aasta kevadel Tartus Soome semiootik ja kirjanik Henri Broms (1927–2014), keda võib pidada kõige viljakamaks Lotmaniga vestlejaks, sest tema kontol on ainsana kokku kolm intervjuud.⁸ Bromsi esimene intervjuu ilmus soome keeles trükkis alles kuus aastat hiljem ajakirjas Synteesi (lk 44–51). Kokku on 1970. aastatest teada kuus Lotmani intervjuud (neist kaks ilmusid trükkis 1980ndatel), sealhulgas esimene pikem eesti keeles ilmunud vestlus, mille jõudis napilt enne oma varast lahkumist teha värsiteadlane Jaak Põldmäe (1942–1979) (lk 61–69).

1980. aastatel on Lotmani intervjuude koguhulk juba kaheksateist, neist valdav enamus on pärit kümnendi teisest poolest, perestroika ja glasnosti perioodist. Järgmine kümnend algas aga veelgi suurema hooga – napilt nelja viimase eluaasta jooksul (1990–1993) jõudis Lotman anda vähemalt kuusteist intervjuud. Sealjuures on oluline silmas pidada, et 1989. aasta mais tabas Lotmanit ajuinfarkt, mis suurel määral halvas ta lugemis- ja kirjutamisvõime. Edaspidi sõltus ta oma töös peamiselt teiste inimeste abist. 1992. aastal jõudis Lotman vestelda pikalt ja sisukalt kolme eesti kolleegiga: Eduard

---

⁸ Vt ka Henri Broms, Kulttuuri on kiehtova merkkien järjestelmä. – Helsingin Sanomat, 08.05.1977. (Artikkel annab hea ülevaate Tartu–Moskva koolkonna kujunemisloost, mainitud on samuti, et autor on Lotmaniga Tartus kohtunud.)

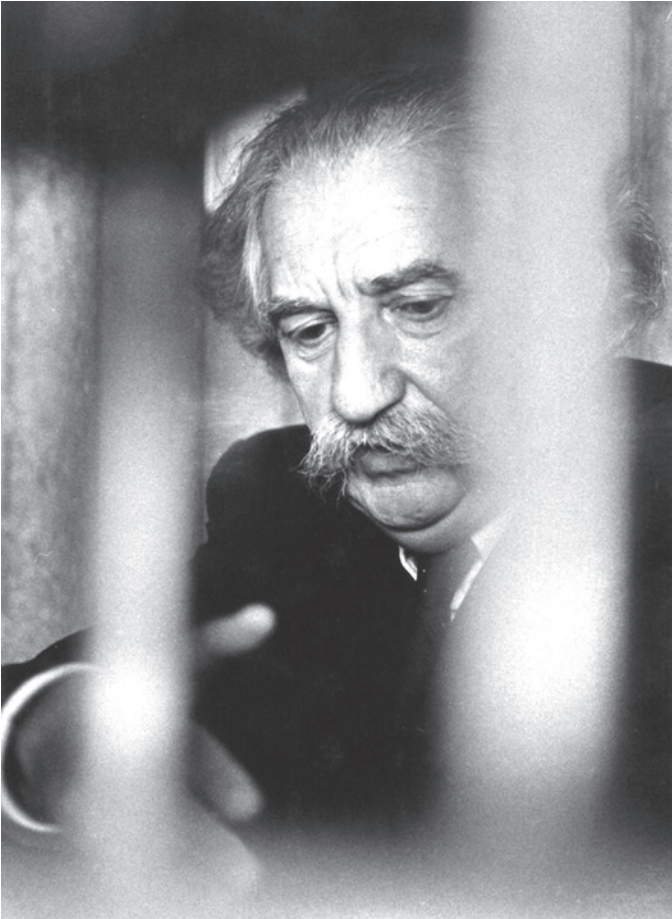
Parhomenkoga (veebruaris), Kalevi Kulliga (juunis) ja Peeter Toropiga (septembris). Oma kõige viimase intervjuu andis ta 6. juulil 1993 Eesti ajakirjanikule ja tõlkijale Ljudmilla Gluškovskajale (lk 446–459).

Teadaolevalt on Lotmani intervjuusid ilmunud praeguseks kaheteistkümnes keeles, kõige arvukamalt vene ja eesti keeles, seejärel itaalia, ungari, prantsuse, soome, bulgaaria, saksa, inglise, tšehhi, rootsi ja hispaania keeles. Võõrkeelsed intervjuud on sageli Lotmani välisreiside kõrvalsaadused. Kui enne sai mainitud, et esimene intervjuu sündis esimesel välisreisil Tšehhoslovakkiasse 1966. aastal, siis pärast tema kodus korraldatud läbiotsimist 1970. aastal keelati Lotmanil pikaks ajaks kodumaalt lahkumine. 1983. aastal õnnestus tal viimaks külastada Ida-Saksamaad ja aasta hiljem Ungarit (sellest külastusest sündis kaks ungarikeelset intervjuud, lk 91–120). Lääneriikidesse pääses Lotman alates 1986. aastast, mil ta osales semiootikakonverentsil Bergeni ülikoolis Norras. Järgnesid 1987. aastal reisid Kuubale ja Soome (kus sündisid kaks intervjuud, lk 149–169) ning pikem ringreis mööda Itaaliat, mis andis ainet vähemalt kaheks vestluseks kohalikus ajakirjanduses (lk 174–185). Itaaliaga kujunes Lotmanil erisuhe, sest sinna jõudis ta veel neljal korral (1988, 1990 ja 1991). 1989. aastal pälvis Lotman Humboldti fondi stipendiumi, mis lubas tal veeta terve aasta külalisteadlasena Münchenis, kust loengud viisid teda veel mitmesse teise Saksa linna, sh Bonni, Hamburgisse ja Konstanzi. Saksamaa perioodist on teada vähemalt kaks pikemat vestlust, esmalt Susanne Frankiga (toona Kontzinger) Konstanzis (lk 256–268) ja seejärel Roland Posneriga Münchenis (lk 269–277).

Formaalsetel alustel võib Lotmani intervjuud liigitada nelja peamisse rühma. Esiteks vene ajakirjandusele antud intervjuud (ligemale tosin), teiseks eesti ajakirjandusele antud intervjuud (samuti tosin, sh mõned venekeelsena ilmunud vestlused). Kolmanda rühma moodustavad välisreisidel jagatud intervjuud – Tšehhoslovakkias, Itaalias, Soomes, Ungaris ja Saksamaal (tinglikult võib siia lisada ka Kasahstani ja Läti). Ja viimaks akadeemilisema iseloomuga pikemad vestlused kolleegidega, sh Henri Bromsi, Kalevi Kulli, Roland Posneri ja Peeter Toropiga.

Temaatilisel on intervjuude liigitamine keerulisem, isegi kui mõned põhimotiivid joonistuvad vestlustes võrdlemisi selgesti välja. Nii on paljude intervjuude teemaks haridus ja selle tähtsus. Haridusega seoses toonitab Lotman sageli eetiliste väärtuste vajalikkust, ja humanitaarteaduste rolli näebki ta ennekõike kõlbelises kasvatuses: „Humanitaarteadused eksisteerivad selleks, et tagada inimkonnale katkematu eetiline mälu, ilma milleta oleks ta mõeldamatu, ilma milleta ei jääks ta ellu“ (lk 42–43). Teadmistest kõrgemalt hindab Lotman au ja südametunnistust: „Vanemad tahtsid, et ma oleksin aus inimene. Isa ütles ükskord: parem surra kui olla alatu“ (lk 70). Intervjuudest joonistub hästi välja ka Tartu tähtsus Lotmani elus. 1982. aastal tunnistab ta Noorte Hääle intervjuus: „Ma ei tahaks üheski teises linnas elada. Näha tahaksin paljusid linnu, aga elada – ainult Tartus“ (lk 73). Kümme aastat hiljem kinnitab ta vestluses Peeter Toropiga: „Seepärast siis nüüd, kui olen juba vana, võin öelda, et see, mis mul õnnestus realiseerida, ja – kõik on ju omavahel seotud – ka see, mida mul ei õnnestunud realiseerida, see kõik on seotud Tartuga“ (lk 420).

Juri Lotman 1986. aasta oktoobris Bergenis. Ørjan Deiszi foto

Viimaste aastate intervjuudes jõuab Lotman sageli välja oma uue huvi – ennustamatute ja juhuslike faktorite tähtsuse juurde kultuuri arengus. Osundatud 1992. aasta vestluses Toropiga teatab Lotman: „Juhus ei ole ju ka sugugi nii juhuslik.“ „Ma arvan,“ jätkab ta oma mõttekäiku, „et kui meil praegu uutest ideedest on midagi realselt käes, siis üks neist – mulle näib, et kõige tähtsam – on ajaloo, teaduse ja mõne muu valdkonna prognoosimatuse mõte (aga samuti prognoosimatus kui teaduse objekt)“ (lk 405). Lotmanile oli tähtis jätta inimesele valikuvabadus, rõhutada südame-tunnistuse tähtsust ajaloos: „Ajalugu annab meile kogu aeg valikuvõimalusi. Aga seetõttu pole ei meie mõistus ega südametunnistus midagi, mis oleksid ajaloost välistatavad. Ka inimisiksus pole ajaloost välistatav. Inimene pole marionett, keda ajaloolised seaduspärasused niitidest tõmbavad“ (lk 327).

Intervjuudes peab Lotman sageli seletama, mis on semiootika ja millega see tegeleb. Eriti välismaal tuleb lisaks avada Tartu–Moskva semiootikakoolkonna tagamaid ja taotlusi. Mõned intervjuud on konkreetsema fookusega, näiteks vestlused puškinistikast või filmikunstist. Väga sisuka vestluse vabamürlusest, oma noorepõlve suurest huvist, andis Lotman ajakirjale Akadeemia. Viimaks on viimaste aastate intervjuudes sageli esil ühiskonnakriitilised teemad, probleemid nõukogude haridus- ja teaduskorralduses, poliitiliste reformide vajalikkus jms.

Lotmani intervjuusid tänapäeval lugedes tuleb muidugi silmas pidada nende ajaloolist konteksti. Lotman elas suurema osa oma elust nõukogude totalitaarses ühiskonnas, kus

sõnavabadus oli väga piiratud ja ajakirjandus tähtis ideoloogiline tööriist. Seega tuleb tema perestroika-eelseid NSV Liidu ajakirjanduses ilmunud intervjuusid lugeda teadmiseaga, et nendes ei saanud sugugi rääkida kõigest. Ja kuigi välismaal olid piirangud lödvemad või puudusid sootuks, pidi paratamatult arvestama, et needki tekstid leidsid tee kodumaale ja võisid kahjustada nii kõnelejat kui ka intervjuus mainitud teisi inimesi. See ei tähenda aga, et Lotman oleks varasemates vestlustes väljendanud võõraid mõtteid. 1989. aastal kinnitas ta intervjuus saksa noorele kolleegile: „Ja ma ei ole mitte kunagi kirjutanud ühtegi sõna või öelnud oma loengutes midagi, millest ma täna tahaksin lahti öelda. Ei ole ühtegi sõna, mida ma ei oleks kirja pannud, sest ma mõtlesin nii. Kogu minu pedagoogilises töös mitte ühtegi“ (lk 263). Seevastu hilise perioodi intervjuude juures tuleb paratamatult arvestada, et pärast 1989. aasta ajuinfarkti ei olnud tema töövoime enam endine, isegi kui ta jätkas pühendunult artiklite ja raamatute kirjutamist, dikteerides neid oma abilistele.

Nagu kõik intervjuud, nii on ka Lotmani vestlused suuresti küsitlejate nägu. Lotman oli väga tähelepanelik vestluspartner, kes kohandas end alati vestleja järgi (sedasama võib täheldada tema kirjavahetuses – nende iseloom sõltub suurel määral adreassaadist⁹). Parafraseerides Lotmani enda toodud tsitaati Bernard Shaw’lt, näeb iga küsitleja teda sellisena, nagu suudab endasse paigutada: „Iga vastus peegeldab

---

⁹ Ю. М. Лотман, Письма: 1940–1993. Составление, подготовка текста, вступительная статья и комментарии Б. Ф. Егорова. Москва: Языки русской культуры 1997; Juri Lotman, Valik kirju. Koost. Marek Tamm, tlk Jüri Ojamaa ja Maiga Varik. Tallinn: Kultuurileht 2007.

tegelikult kõnelejat. Meil on vaja oma peeglit laiendada, siis mahub sinna palju asju peegelduma“ (lk 445). Peeter Torop on maininud, et Lotmanile oli oluline usaldada inimest, kel- lele nõustus intervjuud andma. Seega pole imestada, et paljud intervjuud on teinud tema endised õpilased. Kuigi on teada, et mõnel puhul toimetas ta intervjuu kirjalikku versiooni, siis üldjuhul paistab ta usaldavat küsitlejaid sel määral, et loo- bus lõpptulemuse viseerimisest. Intervjuud andis Lotman vene keeles, välismaal ka tõlgi vahendusel. Ainsaks teada- olevaks erandiks on 1978. aasta intervjuu Henri Bromsiga, mis sündis saksa keeles.¹⁰

Lõpetuseks mõni sõna siinse kogumiku koostamis- ja toime- tamispõhimõtetest. Raamat kätkeb kokku nelikümmend üks intervjuud aastatest 1966–1993. Valikust jäid välja mõned lühemad juhuintervjuud,¹¹ samuti esialgu vestlusena salves- tatud, ent hiljem artiklina vormistatud tekstid,¹² lisaks jäi

¹⁰ Selle intervjuu masinakirjas saksakeelne versioon koos Lotmani käsitsi parandustega on säilinud Tallinna Ülikooli Juri Lotmani semiootika- varamus (5-5-2, s. 28).

¹¹ На авторском столе [Интервью о книге «Сотворение Карам- зина»]. – Книжное обозрение, 11.07.1986; Д. Кузовкин, Неюбилей- ные признания (К 150-летию со дня гибели А. С. Пушкина). – Впе- ред, 14.02.1987; Д. Кузовкин, Признание заслуг. – Вперед, 23.04.1987; Д. Кузовкин, Пушкиноведение: вернуться к академизму. – Вперед, 14.11.1987; Juri Lotman: La semiótica no debe limitar la libertad del lec- tor. – El Universal (Caracas), 29.02.1992.

¹² Anu Pallas, Teel võidule. – Tartu Riiklik Ülikool, 08.05.1980; Väga ühis- kondlik, väga vajalik raamat: Professor Juri Lotman Jaan Krossi „Keisri hul- lust“. Vestluse pani kirja Ene Veiper. – Sirp ja Vasar, 06.11.1987; Juri Lot- man, Suurtükiväelasena suures sõjas. – Tartu Riiklik Ülikool, 07.05.1985; Laura Lilli, Perche' Lotman guarda la TV. – La Repubblica, 13.12.1987;